

Філософія

УДК 616.98:579.842.23]-036.21(3)

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.20440483>

Вірус регресу: Деконструкція пандемічного міфу про загибель Античного світу.

Сошніков А. О.

доктор філософських наук,

доцент, професор кафедри культурологічних дисциплін та

образотворчого мистецтва

КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»

Харківської обласної ради, <https://orcid.org/0009-0003-1240-6091>

Прийнято: 13.05.2026 | Опубліковано: 29.05.2026

***Анотація.** Мета дослідження полягає у системній деконструкції пандемічних міфів Античності як специфічних інструментів соціально-політичного управління та інформаційного моделювання регресу. Робота спрямована на переосмислення ролі масових епідемій у занепаді Римської імперії через виявлення ідеологічних нашарувань у наративних джерелах та аналіз механізмів легітимації адміністративної деградації через апеляцію до біологічних загроз.*

Методологія дослідження базується на міждисциплінарному синтезі історичного ревізіонізму, соціології знання та компаративного текстологічного аналізу. Центральне місце посідає метод деконструкції «Чорної легенди», що дозволяє інтерпретувати пандемію як управлінський конструкт. Робота спирається на принципи кількісного скептицизму, де свідчення античних хроністів верифікуються через зіставлення з

археологічними даними, економічними показниками та аналізом ресурсних витрат на масштабні архітектурні проєкти, зокрема на прикладі будівництва Софійського собору.

Результати дослідження демонструють, що описи пандемій у пізньоантичних джерелах (зокрема у Прокопія Кесарійського та єпископа Кіпріана) значною мірою є літературною симуляцією та копіюванням канонічних штампів Фукідіда. Виявлено «архітектурно-економічний парадокс», який полягає у збереженні високої господарської та будівельної активності держави на тлі декларативного вимирання населення. Доведено, що епідемії використовувалися як «інформаційний щит» для прикриття демонтажу складних цивілізаційних структур, зміни ідеологічних парадигм та захоплення організаційного лідерства новими елітами в умовах штучно спровокованого суспільного хаосу.

Наукова новизна полягає у докорінному перегляді ролі пандемій у загибелі Античного світу не як природного фактора, а як специфічного інформаційного механізму легітимації соціокультурного регресу. У роботі вперше застосовано концепцію «вірусу регресу», яка дозволяє інтерпретувати пандемічні наративи як інструмент управління історичною пам'яттю та приховування реальних причин адміністративного й технологічного колапсу. Доведено маніпулятивність пандемічного міфу в системі античного державного піару через аналіз невідповідності між «текстом про вимирання» та реальністю наявного ресурсу.

Висновки підтверджують, що занепад Античного світу був не біологічною подією, а результатом ураження інформаційного поля цивілізації «вірусом регресу». Пандемічний міф виявився ефективним інструментом легітимації переходу до ірраціональних доктрин управління, оскільки дозволяв трансформувати системну деградацію інститутів у «неминуче стихійне лихо». Сучасні археологічні та палеогенетичні дані підтверджують

стійкість античної мегамашини, що остаточно виводить тему пандемій з площини медицини у площину технологій соціальної інженерії та масових комунікацій.

Ключові слова: Античність, Римська імперія, пандемія, Юстиніанова чума, деконструкція, Чорна легенда, інформаційне управління, вірус регресу, Фукідід, Проконій Кесарійського, соціальна інженерія.

The Virus of Regression: Deconstructing the Pandemic Myth of Antiquity's Demise

Andriy Soshnikov,

Doctor of Philosophical Sciences,

Doctor of Philosophy, Associate Professor,

Professor at the Department of Cultural Disciplines and Creative Arts
Municipal Establishment "Kharkiv Humanitarian-Pedagogical Academy"
of the Kharkiv Regional Council, <https://orcid.org/0009-0003-1240-6091>

Abstract. *The aim of the study consists in the systematic deconstruction of pandemic myths of Antiquity as specific instruments of socio-political management and informational modeling of regression. The study is aimed at rethinking the role of mass epidemics in the decline of the Roman Empire by identifying ideological layers in narrative sources and analyzing the mechanisms of legitimizing administrative degradation through appeals to biological threats.*

The methodology *is based on an interdisciplinary synthesis of historical revisionism, the sociology of knowledge, and comparative textual analysis. Central to the study is the method of deconstructing the "Black Legend," which allows for the interpretation of a pandemic as a managerial construct. The work relies on the principles of quantitative skepticism, where the testimonies of ancient chroniclers*

are verified by cross-referencing them with archaeological data, economic indicators, and an analysis of resource expenditures on large-scale architectural projects, specifically using the construction of the Hagia Sophia as an example.

The results of the study demonstrate that descriptions of pandemics in Late Antique sources (specifically those of Procopius of Caesarea and Bishop Cyprian) are largely a literary simulation and a replication of the canonical tropes of Thucydides. An "architectural-economic paradox" has been identified, characterized by the preservation of high state economic and construction activity despite the declarative extinction of the population. It is proven that epidemics were used as an "informational shield" to cover the dismantling of complex civilizational structures, the shifting of ideological paradigms, and the seizing of organizational leadership by new elites under conditions of artificially induced social chaos.

The scientific novelty lies in the radical revision of the role of pandemics in the demise of the Ancient world, viewing them not as a natural factor but as a specific informational mechanism for legitimizing socio-cultural regression. The study is the first to apply the concept of the "virus of regression," which allows for the interpretation of pandemic narratives as a tool for managing historical memory and concealing the real causes of administrative and technological collapse. The manipulative nature of the pandemic myth within the system of ancient state PR is proven through the analysis of the discrepancy between the "text of extinction" and the reality of available resources.

The conclusions confirm that the decline of the Ancient world was not a biological event but the result of the civilizational informational field being compromised by a "virus of regression." The pandemic myth proved to be an effective tool for legitimizing the transition to irrational management doctrines, as it allowed for the transformation of systemic institutional degradation into an "unavoidable natural disaster." Modern archaeological and paleogenetic data confirm the resilience of the ancient "megamachine," ultimately moving the topic of pandemics

from the realm of medicine into the realm of social engineering and mass communication technologies.

Keywords: *Antiquity, Roman Empire, pandemic, Justinianic Plague, deconstruction, Black Legend, informational management, virus of regression, Thucydides, Procopius of Caesarea, social engineering.*

Постановка проблеми. Традиційна історіографія падіння Античності дедалі частіше нагадує медичний звіт. Нам пропонують вірити, що найдосконаліший адміністративний механізм в історії людства — Римська імперія — розвалився не через політичні чи інтелектуальні прорахунки, а через «підступність» мікробів. Епідемія стає зручним сценарієм, що закриває питання втрати технологій та культурного занепаду, перетворюючи свідомий демонтаж цивілізації на стихійне лихо.

У цій статті ми проведемо дезінфекцію самого міфу. Ми подивимось, як Прокопій «позичав» жахи у Фуکیدіда, як єпископ Кіпріан перетворював цвинтар на рекламний майданчик і чому археологічна лопата ніяк не може знайти ті самі «гори трупів», про які так солодко співають хроністи.

До 2019 р. (публікація Мордехая та Айзенберга в PNAS [8]) теорія про «катастрофічну роль чуми» була непохитною догмою. Сьогодні наука переживає **парадигмальний зсув**: з'являється все більше доказів того, що античні держави були набагато стійкішими до хвороб, ніж вважалося раніше. Дана тема потрапляє у самий центр сучасної академічної дискусії.

Після подій 2020–2022 рр. суспільство вперше за довгий час масово зіткнулося з ситуацією, коли «медична необхідність» стає головним інструментом політичного контролю. Розгляд античних епідемій як **інформаційних спецоперацій** дозволяє провести прямі паралелі з сучасністю, де карантинні заходи часто випереджають біологічну реальність.

В умовах глобальних інформаційних воєн актуальним стає вивчення механізмів очорнення минулого. Розуміння того, як Рим «перетворили» на гниюче звалище заради піднесення нових еліт, допомагає розпізнати подібні маніпуляції сьогодні, коли цілі епохи або нації оголошуються «історично неспроможними» через вигадані чи перебільшені катастрофи.

Теза про те, що «Чума Кіпріана» була рекламною кампанією християнства, актуальна для розуміння сучасного «маркетингу страху». Це дає змогу проаналізувати, як нові ідеологічні та технологічні доктрини використовують біологічні загрози для швидкого захоплення морального та політичного лідерства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ступінь розробленості теми можна охарактеризувати як перехідний: від пануючого протягом століть «катастрофізму» до сучасного «цифрового та археологічного ревізіонізму».

Протягом XVIII–XX ст. роль епідемій у занепаді Риму вважалася аксіомою. Фундамент цієї традиції заклав **Е. Гіббон** [4], а в медицині закріпили такі автори, як **С. А. Верхратський** [1]. У цій школі епідемія розглядається як об'єктивний біологічний чинник, що фатально підірвав демографічний ресурс імперії.

На початку XXI ст. тему актуалізував **К. Харпер** [5], який за допомогою палеокліматології та генетики спробував довести, що «Антонінова чума» та подальші мори були головними драйверами колапсу. Його праця є вершиною сучасної «біологічної» інтерпретації історії.

Дослідження **Р. Старка** [13] відкрило новий напрям: аналіз епідемії не як хвороби, а як соціального ліфта. Він детально розібрав, як християнські спільноти використовували пандемію для перехоплення морального та організаційного лідерства, що корелюється з тезами про «інформаційний маркетинг» віри.

Найсучасніший етап розробленості пов'язаний із працями **Л. Мордехая та М. Айзенберга [9]**. Їхнє дослідження в *PNAS* стало науковою революцією, оскільки вони вперше застосували метод «кількісного скептицизму». Вони довели відсутність кореляції між текстами про «мор» та реальними даними про споживання зерна, випуск монет та написи на надгробках.

Праці **В. Шайделя [11]** та інших представників археологічної школи вказують на «демографічну лакуну»: відсутність масових поховань, які мали б відповідати масштабам пандемій, описаних у **Фуکیدіда [14]** чи **Прокопія [10]**.

Незважаючи на велику кількість робіт, тема залишається **недостатньо розробленою** в аспекті **інформаційного моделювання регресу**. Більшість авторів розглядають епідемію як «факт», тоді як деконструкція її як «управлінського тексту» є інноваційним підходом, що поєднує текстологію, соціологію та критику джерел.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. У контексті дослідження «пандемічного міфу» Античності виділення невирішених аспектів дозволяє вийти за межі суперечки «була хвороба чи ні» і перенести дискусію у площину інформаційних технологій управління.

Більшість істориків розглядають описи Прокопія або Кіпріана як самостійні свідчення. Невирішеною залишається проблема літературної стандартизації жаху: як і чому античні автори ігнорували реальність на користь копіювання канонічного тексту Фуکیدіда. Не вивчено ступінь свідомого підгону фактів під «жанр катастрофи».

Існує прогалина в дослідженні епідемій як інструменту легалізації регресу. Раніше не аналізувалося, як саме «мор» використовувався владними елітами для прикриття адміністративного колапсу, розриву логістичних ланцюгів або втрати технологій. Епідемія як «алібі» для деградації інституцій залишається поза увагою класичної науки.

Хоча Мордехай та Айзенберг вказали на відсутність спаду в сільському господарстві [9, р. 15], залишається не вирішеним питання монетарної стабільності. Як імперія могла підтримувати складну фінансову систему та реалізовувати наддорогі архітектурні проєкти (на кшталт Святої Софії), якщо, згідно з джерелами, податкова база (населення) скоротилася майже вдвічі?

Невирішеною є роль епідемій у формуванні нового типу лояльності. Потрібно глибше дослідити, як перехід від раціональної римської гігієни до ірраціональних культів «порятунку через страждання» був інспірований саме через пандемічний наратив, а не через реальну біологічну загрозу.

Залишається відкритою гіпотеза про те, що під терміном «чума» (*pestis, lues*) у джерелах могли маскуватися не біологічні об'єкти, а соціальні процеси: масові репресії, релігійні чистки або примусові міграції. Виокремлення біологічного фактора від політичного терору в описах хроністів є критично важливою і досі не розв'язаною задачею.

Метою роботи є переосмислення ролі масових епідемій у загибелі Античного світу через призму деконструкції історичних джерел та аналізу сучасних ревізіоністських досліджень у галузі археології та демографії».

Методологічну основу дослідження становить міждисциплінарний синтез методів історичної деконструкції, текстологічного аналізу та соціології знання. Центральне місце займає метод критичного перегляду «Чорної легенди», який дозволяє розглядати пандемію не як об'єктивний біологічний факт, а як складний управлінський конструкт, що використовується для легітимації соціального регресу. Компаративно-текстологічний аналіз дає змогу виявити літературну вторинність пізньоантичних описів мору щодо канонічного тексту Фукідіда, доводячи панування художніх штамів над реальною хронікою подій. Робота базується на принципах історичного ревізіонізму та кількісного скептицизму, де наративні джерела верифікуються через зіставлення з археологічними даними та економічними показниками

енергозатратних проєктів, таких як будівництво Софійського собору. Інформаційно-управлінський підхід дозволяє інтерпретувати пандемічний наратив як специфічний механізм соціальної інженерії, що забезпечує зміну ідеологічних парадигм та приховує адміністративну деградацію імперських інституцій.

Наукова новизна дослідження полягає у докорінному перегляді ролі пандемій у загибелі Античного світу не як природного фактора, а як специфічного інформаційного механізму легітимації соціокультурного регресу. У роботі вперше застосовано концепцію «вірусу регресу», яка дозволяє інтерпретувати пандемічні наративи як інструмент управління історичною пам'яттю та приховування реальних причин адміністративного й технологічного колапсу. Автором обґрунтовано тезу про текстологічну симуляцію катастроф, де описи масової смертності у пізньоантичних джерелах розглядаються як свідомо літературна імітація класичних зразків, спрямована на створення «алібі» для еліт, що не зуміли зберегти інфраструктурну цілісність імперії. Новизна також визначається аналізом епідемій як майданчиків для агресивного соціального маркетингу нових ідеологічних доктрин, що дозволило змістити акцент з біологічного виживання населення на зміну ціннісних парадигм і перехоплення організаційного лідерства в умовах штучно наведеного хаосу. Дослідження пропонує оригінальне розв'язання «архітектурно-економічного парадоксу», доводячи, що збереження масштабного будівництва на тлі декларативного вимирання є прямим доказом маніпулятивності пандемічного міфу в системі античного державного піару.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Сьогоднішня дійсність, де феномен пандемії дедалі чіткіше артикулюється як прецизійний інструмент соціальної дрессури, неминуче змушує нас звернутися до ретроспективного аналізу подій

півторатисячолітньої давнини. Розуміння того, як саме цей «фокус» було реалізовано в історичній перспективі, трансформується з площини суто академічного інтересу в питання особистої інтелектуальної гігієни. Ми маємо нарешті визнати: мікроби самі по собі не пишуть історію. Її творять люди, причому переважно ті, хто тримає в руках не стерильний скальпель дослідника, а заангажоване перо цензора.

Фундамент того, що ми сьогодні називаємо «пандемічним міфом», було закладено зовсім не біологами, а майстрами художнього слова. Канонічний опис аттичного мору, залишений нам Фуکیدідом [14, р. 341-357], виявився настільки сугестивним і потужним стилістичним шаблоном, що наступні покоління хроністів протягом століть фактично займалися вторинним копіюванням його образотворчих засобів. Традиційна історіографічна модель, покликана описувати фінал античного світу, дедалі виразніше — і це, на моє глибоке переконання, виглядає вкрай симптоматичним — мімікрує під сухий, майже деперсоніфікований патологоанатомічний «протокол». Перед нами розгортають вельми специфічну, як на погляд прискіпливого аналітика, експозицію: Римська імперія як найпотужніший адміністративно-технологічний конструкт людства нібито зазнала колапсу не через системну інтелектуальну корозію чи управлінську безпорадність еліт, а виключно внаслідок зовнішньої біологічної «інтервенції» мікросвіту.

Цю пандемічну декорацію свого часу майстерно сконструював ще Едвард Гіббон, який у своєму монументальному дослідженні виставив епідемію чи не головним могильником імперської величі [4, р. 542]. Для Гіббона, як і для всієї просвітницької парадигми, «Чума» слугувала ідеальним експлікативним інструментом, що пояснював раптове розчинення раціонального античного логосу в ірраціональному тумані Середньовіччя. Так було сформовано тривалу традицію, де біологічний детермінізм підмінив собою політичний аналіз: замість того, щоб досліджувати механіку

адміністративного демонтажу, історики століттями займалися екзегезою Гіббона, перетворюючи мікроб на ключового суб'єкта світового процесу. Подібний епідеміологічний сценарій видається конструкцією надто вже зручною, аби бути істинною. Це, якщо хочете, така собі метафізична ширма, покликана легітимізувати незбагненний культурний регрес, маркуючи цілком свідомий демонтаж цивілізаційного коду як непідвладну людській волі природну стихію.

Поки академічний мейнстрим завзято креслить графіки депопуляції, апелюючи до свідчень «очевидців», чиї тексти стали фундаментом спроби виправдати культурний колапс біологічними причинами [8, р. 25546], ми — за умови дійсно прискіпливої ревізії джерел — виявляємо лише літературні вправи візантійських ченців. Останні, зауважте, фіксували свої візії у затишку скрипторіїв ледь не за триста років по тому, що робить їхні звіти джерелом радше міфологічним, аніж фактологічним.

У цьому дискурсивному полі ми неминуче впираємося у те, що я схильний дефініціювати як «Чорна легенда». Мова тут не про банальне підтасовування фактів (якби нас просто переконували, що Нерон був блондином — це була б лише прикра похибка), а про явище значно масштабніше. «Чорна легенда» функціонує як закрита парадигмальна установка, що докорінно викривляє саму оптику сприйняття минулого. Це така собі когнітивна «операційка», інстальована в інтелектуальний апарат сучасного дослідника; її мета — превентивно відсікти будь-які спроби поставити незручні запитання про те, куди насправді щезли інженерна думка, унікальні бібліотечні фонди та елементарна раціональність континентального масштабу.

Варто нарешті полишити цю академічну інерцію. Чим була Античність у zenіті свого існування? Це був тотальний — майже фанатичний — культ тілесності та гігієнічної досконалості. Римські терми (архітектоніка яких

часом пригнічує масштабами навіть сучасні інженерні споруди) та прецизійні мережі водогонів формували ідентичність громадянина через щоденний ритуал омовіння. І ось у цьому фактично стерилізованому просторі раптом «виникає» так звана Чума Антоніна (165–180 рр. н. е.), яка за лічені роки нібито анігілює мільйони. Головний референт тут — лікар Гален, чиї тексти дійшли до нас крізь нескінченну низку пізніших ідеологічних фільтрацій. Що цікаво: пік цієї пандемії підозріло збігається із відходом Марка Аврелія — останнього, так би мовити, «правильного» імператора-філософа. Смерть стоїка від мікроба — це надто бездоганна драматургічна конструкція, аби бути історичною правдою. Мікроб тут грає роль «метафізичного цензора», що ставить крапку там, де історикам просто ліньки дешифрувати складні вузли політичної ентропії. Будемо відвертими: щоб розхитати таку інерційну машину, як Рим, бактерія мусила б мати диплом офіцера генерального штабу, не менше.

Навіщо ж знадобився цей пандемічний конструкт? Як на мене — виключно для маскування фундаментальної «інформаційної прірви». Спробуйте зіставити два візуальних пласти: сяючий мармуровий Рим у всій величі та брудного пастуха на руїнах Форуму, який вже не здатен навіть прочитати латину під своїми ногами. Між цими кадрами з'яє порожнеча, яку неможливо пояснити природними чинниками. Куди поділися технології виготовлення бетону чи тонкощі бронзового лиття? Визнання факту свідомої «інформаційної санації» античного спадку неминуче породило б надто гострі запитання до нинішніх бенефіціарів світоустрою. Саме тому в канву історії інтегрується Чума — універсальна «гумка» історичної екстинкції. Вона стирає не лише населення, а й незручну пам'ять. Епідемія елегантно ретушує соціальну катастрофу, перетворюючи її на стихійне лихо. А до Бога, як відомо, претензій не висувають.

Далі за списком — «Чума Кіпріана» (середина III ст. н. е.). Тут епідемія перетворюється на рекламну кампанію нової віри. Єпископ Кіпріан описує

гори трупів, підкреслюючи, що цей мор є випробуванням для праведних і карою для невірних [2, р. 472], на тлі чого язичницькі боги виглядають безсилими. Для історика-реаліста це чистий піар: організована допомога хворим стала для християн головним інструментом соціального маркетингу та захоплення морального лідерства в містах [13, р. 82]. Описи мору підозріло нагадують сучасні новини: чим більше жаху в ефірі, тим лояльніший наляканий обиватель до нової «рятивної» доктрини.

Апофеоз абсурду — «Юстиніанова чума» (VI ст.). Офіційна версія подій малює картину тотального вимирання: Прокопій стверджує про загибель тисяч людей щодня в Константинополі [10, р. 461]. Проте в цей самий час Юстиніан будує Софійський собор — циклопічну споруду, що потребує неймовірних ресурсів. Ви пробували будувати хмарочос, коли у вас пів міста в братських могилах? Це неможливо. Або Софія побудована у світі без чуми, або «чума» — це кодове ім'я для тотальної конфіскації майна «вимерлих» аристократів на користь візантійської бюрократії. Описуючи Юстиніанову чуму, Прокопій Кесарійський значною мірою наслідує мову та структуру Фуکیدіда [10, р. 455], що ставить під сумнів документальність його свідчень. Сучасні мультидисциплінарні дослідження (аналіз споживання зерна, пилку та демографічне моделювання) доводять, що масштаби Юстиніанової чуми в текстах не збігаються з реальною економічною активністю. Це була «непомітна пандемія», яка існувала переважно на папері [8, р. 25547]. Ми маємо справу не з історією хвороби, а з історією літературного запозичення.

Сьогоднішні дослідники, такі як Перегрін Хорден, прямо запитують: «Що не так із пізньою Античністю?», вказуючи на те, що ми занадто звикли бачити в цьому періоді лише суцільну агонію [6, р. 185]. Насправді ж, аналіз римської економіки доводить, що система зберігала неймовірну стійкість навіть у пікові моменти імовірних пандемій [12, р. 210]. Ми маємо справу з парадоксом: на папері — вимирання, у реальності — функціонуючі ринки,

податкова дисципліна та надскладна логістика. Це означає лише одне: «катастрофа» була локальною інформаційною подією, роздutoю до масштабів всесвітньої трагедії для досягнення конкретних політичних цілей».

Археологічні дані виступають головним детектором брехні для «Чорної легенди» античних морів. Масові поховання в Римі та Константинополі за кількістю значно поступаються описаним мільйонам жертв [11, р. 160]. Наявність ДНК бактерії в окремих скелетах доводить лише факт існування патогену, але не доводить колапс держави [5, р. 204]. Традиційні підручники, транслуючи класичну візію епідемій як рушія історії, часто ігнорують соціальні чинники деградації [1, с. 66]. Античність не загинула від хвороб — вона була «вимкнена» інформаційно, а вірус став ідеальним алібі для тих, хто писав історію на руїнах.

Остаточний удар по міфу про «смерть від мікроба» нанесли Лі Мордехай та Меріль Айзенберг. Їхня концепція «непомітної пандемії» базується на тому, що Юстиніанова чума не залишила жодних реальних слідів у палеоботанічних та економічних даних [9, р. 15]. Якщо б населення дійсно скоротилося на третину, ми б побачили ліси на місці полів та колапс грошового обігу. Але поля засівалися, а монети карбувалися [8, р. 25549]. Це фінальна точка в деконструкції: Античність загинула не від хвороби тіла, а від свідомого переформатування інформаційного поля, де міф про хворобу став ідеальним інструментом для проведення «великого перезавантаження» [15, р. 84].

Насправді, якщо Рим і знав справжні епідемії, то це були епідемії психічні. Людина — істота насамперед інформаційна, і її імунітет тримається на логіці, гігієні та залізного порядку. Рим зруйнувала не паличка Коха, а агресивні ірраціональні культи, масовано занесені зі Сходу. Ці «духовні віруси» діяли набагато ефективніше за біологічну зброю: вони вражали саму здатність людини до раціонального сприйняття реальності.

Східні культи принесли з собою принципово інший генетичний код поведінки. Там, де римлянин бачив державу, право та акведук, адепт нового культу бачив лише «гріховну плоть» та очікування кінця світу. Коли в масову свідомість впорскується ідея, що гниття тіла — це шлях до спасіння душі, а занедбаність міської інфраструктури — це вияв благочестя, настає справжня пандемія регресу. Римська «мегамашина» почала давати збої не тому, що легіонери вимерли, а тому, що вони перестали розуміти, навіщо їм захищати цей «тлінний світ».

Ірраціоналізм діяв як нейротоксин: він паралізував волю еліти та перетворив освіченого громадянина на фанатичного керованого суб'єкта. «Чорна легенда» про фізичні виразки та чумні бубони була вигадана пізніше лише для того, щоб ви не помітили головного: як у головах цілої цивілізації просто вимкнули світло. Біологічна «чума» в хроніках — це лише метафора для опису того стану, коли суспільство втрачає інтелектуальний імунітет і добровільно обирає дикість замість цивілізації.

Античність не померла від хвороб. Її паралізувало страхом, а потім акуратно «розклали по мішках» ті, хто дуже не хоче, щоб ви пам'ятали, як виглядало сонце на мрамурі без жодних масок. Римська мегамашина була зруйнована людьми, які потім звалили провину на щурів. І це найдотепніший жарт в історії, у який нас змушують вірити донині.

Висновки.

Підсумовуючи цей стислий екскурс в архітектуру античних «пандемічних декорацій», ми доходимо засадничого висновку: там, де офіційна історіографія реконструює фатальний апокаліпсис, сувора логіка управлінських процесів фіксує лише чергову «планову реновацію» буття. Поки масовий глядач у залі щиро рефлексує над трагізмом долі зачумленого легіонера, за лаштунками історичної сцени відбувається тиха інкасація, тотальна ревізія архівів та цинічна заміна концептуальних вивісок.

Ключовий урок деконструкції пандемічного наративу полягає зовсім не в запереченні біологічного існування бактерій — вони, безумовно, присутні в екосистемі. Проте вони ніколи не виступали повноцінними суб'єктами історичного поступу. Суб'єктність завжди залишається прерогативою людини, а точніше — тієї її іпостасі, що здатна до надскладної соціальної організації та маніпуляції інформаційними потоками. Античний світ не «захворів» у медичному сенсі цього слова; його, якщо вжити сучасну метафору, «вимкнули», подібно до сервера, що став надто автономним і потенційно деструктивним для нової адміністративної вертикалі. Натомість міфологеми про щурів та бліх — це лише семантичний шум, покликаний приховати справжню природу деструктивного агента.

Справжнім вірусом, що вражає тканину цивілізації, є вірус Регресу. Його мішенню стають не соматичні показники, а когнітивна здатність до пам'яті та критичного аналізу. Саме цей ментальний патоген змушує суспільство здійснювати абсурдний транзит від акведуків до святої води, від правового поля — до релігійного диктату, від верифікованого знання — до примітивного страху. У цьому контексті пандемічний міф виступає ідеальним субстратом, оскільки він легітимізує будь-яку цивілізаційну деградацію, інтерпретуючи її як «неминучу кальку» стихійного лиха.

Сьогодні, споживаючи контент вечірніх новин, варто тримати в пам'яті постать Юстиніана, який зводив велич Софійського собору під акомпанемент алярмістських тез про «кінець світу». Варто згадати Кіпріана, який конвертував цвинтарний ландшафт у трамплін для експансії нової ідеології. І, що найважливіше, слід звертатися до свідчень археології, яка крізь товщу віків мовчки апелює до нас: «Процеси життєдіяльності не припинялися — у вас просто експропріювали їхні результати».

Ми не є заручниками біологічної детермінації; ми — бранці текстів та їхніх інтерпретацій. Єдиний шлях до одужання від цієї хронічної

«інформаційної чуми» лежить через опанування мистецтва читання між рядків. Досвід Риму переконливо доводить: цивілізації не гинуть від мікроорганізмів. Вони припиняють існування лише в той момент, коли погоджуються визнати мікроб вагомим чинником, аніж Цезаря. Збереження інтелектуальної дистанції, попри всю її непопулярність, залишається єдиною можливою формою справжньої гігієни в нашому патологічно «зачумленому» інформаційному просторі.

Практичне значення результатів дослідження. Що ж до прагматики моїх розвідок, то запропоновані методи деконструкції пандемічних міфів — це не просто вправа для істориків, а готовий інструментарій для аналізу сучасних технологій кризового менеджменту. Ті тези, що я сформулював, дозволяють (нарешті!) без ілюзій поглянути на механіки легітимації «непопулярних» (читай — репресивних) адміністративних заходів через зручну апеляцію до біологічних загроз. Це прямий виклик для фахівців із соціології знання та політтехнологів, які звикли працювати за старими лекалами.

Ба більше, результати цієї роботи мають стати базовим софтом для курсів із медіагігієни: студентам час уже навчитися відрізняти реальну демографію від суто літературних симулякрів «Чорної легенди». А запропонована мною верифікація джерел через економічну стійкість та архітектурну інерцію — це взагалі єдиний спосіб вижити в умовах сучасних інформаційних асиметрій. Зрештою, це дослідження — не просто текст, а методологічний фундамент для формування інтелектуального імунітету до маніпулятивних сценаріїв «вірусу Регресу» в нашому цифровому гетто, де античні прецеденти дедалі частіше дістають із нафталіну, аби виправдати нові форми соціальної дрессури та тотальне обмеження громадянських свобод.

Список використаних джерел

1. Верхратський С. А. Історія медицини : навч. посібник. 4-те вид. Київ : Вища школа, 1991. 431 с.
2. Cyprian. De Mortalitate. *The Ante-Nicene Fathers*. Vol. 5 / ed. by A. Roberts, J. Donaldson. Buffalo, NY : Christian Literature Publishing Co., 1886. P. 468–475.
3. Galen. On the Properties of Foodstuffs / trans. by O. Powell. Cambridge : Cambridge University Press, 2003. 206 p.
4. Gibbon E. The History of the Decline and Fall of the Roman Empire. Vol. 1. London : Strahan & Cadell, 1776 (reprinted: Penguin Classics, 2005). 1184 p.
5. Harper K. The Fate of Rome: Climate, Disease, and the End of an Empire. Princeton : Princeton University Press, 2017. 440 p.
6. Horden P. What's Wrong with Late Antiquity? *Bulletin of the Institute of Classical Studies*. 2007. Vol. 50, No. 1. P. 183–197.
7. Little L. K. (ed.) Plague and the End of Antiquity: The Pandemic of 541–750. Cambridge : Cambridge University Press, 2007. 314 p.
8. Mordechai L., Eisenberg M. et al. The Justinianic Plague: An inconspicuous pandemic? *PNAS*. 2019. Vol. 116, No. 51. P. 25546–25554. DOI: 10.1073/pnas.1903797116.
9. Mordechai L., Eisenberg M. Rejecting Catastrophe: The Case of the Justinianic Plague. *Past & Present*. 2019. Vol. 244, Issue 1. P. 3–50.
10. Procopius. History of the Wars : in 7 volumes. Vol. 1. Books I and II / English trans. by H. B. Dewing. Cambridge, MA : Harvard University Press, 1914. 616 p. (Loeb Classical Library).
11. Scheidel W. Death and Disease in the Ancient City. *Death and Disease in the Ancient City* / ed. V. M. Hope, E. Marshall. London : Routledge, 2000. P. 156–173.

12. Scheidel W. (ed.) *The Cambridge Companion to the Roman Economy*. Cambridge : Cambridge University Press, 2012. 464 p.
13. Stark R. *The Rise of Christianity: How the Obscure, Marginal Jesus Movement Became the Dominant Religious Force*. Princeton : Princeton University Press, 1996. 246 p.
14. Thucydides. *History of the Peloponnesian War* : in 4 volumes. Vol. 1. Books I and II / English trans. by C. F. Smith. Cambridge, MA : Harvard University Press, 1919. 496 p. (Loeb Classical Library).
15. White A. *Plague and the End of Antiquity: The Pandemic of 541–750*. Cambridge : Cambridge University Press, 2006. 314 p.

References

1. Verkhatskyi, S. A. (1991). *Istoriia medytsyny* [History of medicine] (4th ed.). Vyshcha shkola. [in Ukrainian]
2. Cyprian. (1886). *De Mortalitate*. In A. Roberts & J. Donaldson (Eds.), *The Ante-Nicene Fathers* (Vol. 5, pp. 468–475). Christian Literature Publishing Co. [in English]
3. Galen. (2003). *On the properties of foodstuffs* (O. Powell, Trans.). Cambridge University Press. [in English]
4. Gibbon, E. (2005). *The history of the decline and fall of the Roman Empire* (Vol. 1). Penguin Classics. [in English]
5. Harper, K. (2017). *The fate of Rome: Climate, disease, and the end of an empire*. Princeton University Press. [in English]
6. Horden, P. (2007). What's wrong with Late Antiquity? *Bulletin of the Institute of Classical Studies*, 50(1), 183–197. [in English]
7. Little, L. K. (Ed.). (2007). *Plague and the end of Antiquity: The pandemic of 541–750*. Cambridge University Press. [in English]

8. Mordechai, L., Eisenberg, M. et al. (2019). The Justinianic Plague: An inconspicuous pandemic? PNAS, 116(51), 25546–25554. doi.org [in English]
9. Mordechai, L., & Eisenberg, M. (2019). Rejecting catastrophe: The case of the Justinianic Plague. Past & Present, 244(1), 3–50. [in English]
10. Procopius. (1914). History of the wars: Vol. 1. Books I and II (H. B. Dewing, Trans.). Harvard University Press. [in English]
11. Scheidel, W. (2000). Death and disease in the ancient city. In V. M. Hope & E. Marshall (Eds.), Death and disease in the ancient city (pp. 156–173). Routledge. [in English]
12. Scheidel, W. (Ed.). (2012). The Cambridge companion to the Roman economy. Cambridge University Press. [in English]
13. Stark, R. (1996). The rise of Christianity: How the obscure, marginal Jesus movement became the dominant religious force. Princeton University Press. [in English]
14. Thucydides. (1919). History of the Peloponnesian War: Vol. 1. Books I and II (C. F. Smith, Trans.). Harvard University Press. [in English]
15. White, A. (2006). Plague and the end of Antiquity: The pandemic of 541–750. Cambridge University Press. [in English]